

Irena Kraševac

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Ivan Meštrović – rano razdoblje

Prilog istraživanju kiparevog školovanja u Beču

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 22. 10. 1999.

Sažetak

Novija istaživanja u Arhivu Secesije i Arhivu Akademije likovnih umjetnosti u Beču doprinijela su novim spoznajama o Meštrovićevim »bečkim godinama«. Pogrešni navodi koji se pojavljuju u dosadašnjim monografijama i katalozima, u kojima se navodi kipareva biografija, ispravljani su i nadopunjeni. Dosadašnja pisanja o umjetniku koji »nasilno napušta Akademiju jer je znao više nego što su mu tamo pružali« te radi »neslaganja s konzervativnim profesorima«, bitno se mijenjaju, jer činjenice dokazuju da je Ivan Meštrović apsolvirao tri propisane godine kiparstva, a potom i dvije godine arhitekture na bečkoj Akademiji, te da je kontinuirano bio upisan od 1901. do 1906.

godine. Naznačena je i mogućnost pozitivnog djelovanja profesora Edmunda Hellmera na mladog studenta, kroz njegovo angažiranje kao likovnog pedagoga i reformatora odsjeka kiparstva u skladu s novim tendencijama.

Meštrović je arhitekturu pohađao kod Friedricha Ohmanna i to u prvoj generaciji njegovih studenata na bečkoj Akademiji, a samo indirektno je mogao biti dakom Otta Wagnera, jer ne postoji nikakva zabilješka o upisu u njegovu školu.

Problem ranih radova Ivana Meštrovića i njihova istraživanja

Obrada ranih radova Ivana Meštrovića u dosadašnjim stručnim publikacijama¹ prilično je štura. Ograničujući ga isključivo pod utjecaj Rodina i secesije, rano razdoblje kipareva umjetničkog stvaralaštva ostaje u sjeni kasnijih faza, monumentalno-simboličke i religiozno-ekspresivne, već zbog same činjenice što su djela iz tih kasnijih razdoblja mnogo-brojnija, sačuvana i najvećim dijelom pristupačna. Rani radovi, koji se odnose na umjetnikov život i stvaralaštvo u Beču tijekom prvog desetljeća XX. stoljeća, nasuprot tome, dosada nisu u cijelosti istraženi, atribuirani i popisani, niti su s povijesno-umjetničkog stajališta obrađene njihove formalne i stilske karakteristike.

Sažimajući dosadašnja pisanja o ranim radovima, može se zaključiti da se neprestano naglašava da je Meštrović ponajprije autodidakt, koji stoji pod izravnim utjecajem Rodina, zanemarujući brojna stilska strujanja vremena s prijelaza stoljeća, prema kojima Meštrović stoji otvoren, kao i svu kompleksnost problema razvoja skulpture s kojom se susreće.

U Beču na prijelomu stoljeća djeluje vrlo velik broj umjetnika, ali na temelju literature objavljene do sredine osamdesetih godina bilo je teško stvoriti potpunu predodžbu o cjelokupnoj likovnoj situaciji. Objelodanjivanje manje poznatih ili zanemarenih autora, preko izložbi i monografija, i općenito u stručnim publikacijama posljednjih desetak godina, znatno je doprinijelo rekonstrukciji toga doba, koje djeluje odlučujuće na formiranje kiparskog opusa Ivana Meštrovića.

Isto tako, dok su slikarstvo, arhitektura, grafika i primijenjena umjetnost razdoblja secesije odlično obrađeni, za skulpturu još nije objavljena relevantna stručna publikacija koja bi obradila problem srednjoeuropske skulpture s prijelaza stoljeća.

Kako Meštrovićev rani opus rezultira iz više komponenata europskih umjetničkih gibanja, od kojih su mnoga utjecala na likovna zbivanja u Beču, mjestu prvog njegova učenja, prvih velikih dojmova i doticaja sa svjetskom likovnom scenom, bilo je potrebno izvršiti istraživanja u ustanovama koje posjeduju građu iz tog vremena, a to su ponajprije Arhiv Secesije (otvoren za javnost u povodu obilježavanja stogodišnjice bečke Secesije, 1997. god.) i Arhiv Akademije likovnih umjetnosti u Beču, kako bi se došlo u posjed većeg broja informacija koje mijenjaju dosad uvriježenu sliku o Meštrovićevim »bečkim godinama«.

Kriza skulpturalne forme

Slikarstvo je dominiralo u svim raspravama o estetici u drugoj polovici XIX. st., dok je kiparstvo zauzimalo drugorazredno mjesto. Nakon klasicističkog razdoblja (Canova, Thorwaldsen), umjetnička razina kiparstva druge polovice XIX. st. znatno se smanjila. Dok su slikarstvo preko impresionizma, a arhitektura u pročišćenosti forme našli novu izražajnu mogućnost, skulptura je zapala u krizu i najduže ostala pod izrazitim utjecajem neostilova. Dva antipoda označit će po-

četak novih skulpturalnih mogućnosti, prema kojima će se orijentirati generacija kipara s kraja XIX. i početka XX. st. – Adolf von Hildebrand i Auguste Rodin. Skulptura se ponajprije nastojala riješiti barokizirajućih elemenata, i to u *rodinovskom* sublimiranju forme ili u *hildebrandskom* pročišćenom monumentaliziranju.²

U Beču se s pokretom secesije javljaju velike stilske promjene, koje će se najbolje očitovati u povezivanju arhitektonske plastike i same arhitekture prema načelu *Gesamtkunstwerk* kao secesijskog ideala, a koji pak često prerasta u naglašenu dekorativnost.

Kako bismo ušli u trag Meštrovićevim ranim radovima i doprinijeli rasvjetljavanju tog važnog razdoblja umjetnikova života, ponajprije treba sagledati dosad uglavnom osporavano značenje Akademije likovnih umjetnosti u formiranju njegove osobnosti i kiparskih mogućnosti.

Akademija likovnih umjetnosti u Beču na prijelazu stoljeća i studij Ivana Meštrovića

O otvorenosti prve i dugo vremena jedine Akademije likovnih umjetnosti na području Austro-Ugarske Monarhije (uteemeljene 1692. god.) govori podatak iz Statuta u kojem će posebno biti naznačena potreba primanja studenata iz svih dijelova Carstva.³

Nakon razdoblja krize, sredinom XIX. st., kad se Akademiji predbacuje nedostatak kriterija, autoriteta, utjecaja i većeg angažiranja u javnosti, došlo je do velike reforme cijelog sistema, nakon koje car Franjo Josip I., 15. kolovoza 1872., proglašava novi Statut, koji će s manjim izmjenama biti na snazi do 1918. godine⁴ i poklapa se s razdobljem Meštrovićeva studiranja. U tom je Statutu jače naglašen karakter Akademije kao visoke škole. Samim time, postrožen je kriterij upisa novih studenata. Crtači, dekorateri, mala plastika i umjetnički obrt u potpunosti su prebačeni na Školu primijenjenih umjetnosti (Kunstgewerbeschule), što se u dotadašnjoj praksi nije dovoljno odvajalo. Uveden je veći broj pomoćnih predmeta kako bi se podigla razina izobrazbe studenata. Svi su Akademijini odsjeci prošireni i objedinjeni u novoj zgradi, izgrađenoj prema projektu Theophila Hansena, otvorenoj 1876. godine na još uvijek postojećoj adresi, Schillerplatz broj 3. Nova je zgrada, uz prostor za nastavu i zbirke, omogućila i velik broj slobodnih ateljea, i tako individualizirala nastavu.

Studij na Akademiji počinjao je pripremnom fazom, koja je zahvaćala uglavnom polaznike koji nisu imali potrebnu naobrazbu za upis. Tzv. *Vorbereiterschule* vodili su nekadašnji profesori Akademije ili Škole primijenjene umjetnosti, a prema napatcima Akademije.⁵ Polaznici za upis kiparstva obučavani su u crtanju i modeliranju prema antici i prirodi, a slušali su predavanja iz anatomije, perspektive i povijesti umjetnosti.

Uz odredbe Statuta, profesorski je Savjet dopuštao i određene iznimke. Kolegij je tako, u pojedinačnim slučajevima, kad je u pitanju izniman talent, mogao samostalno odlučiti o primanju na Akademiju, što je Ministarstvo Uredbom od 23.10.1894. i ozakonilo. To se ponajprije odnosilo na sluča-

jeve primanja studenata bez prethodno obavljenog redovnog školovanja (Schulbildung). Kolegij je svoju odluku temeljio na činjenici da samo stručnjaci mogu suditi o umjetničkim sposobnostima potencijalnih studenata.⁶

Studij Opće kiparske škole (Allgemeine Bildhauerei) propisuje modeliranje prema antici i prirodi, učenje kompozicije, kiparskih tehnika i vještina. Teorijski predmeti istovjetni su studentima slikarstva i kiparstva, a sadrže obvezna predavanja i ispite iz anatomije i perspektive, te slušanje predavanja iz povijesti i povijesti umjetnosti.

U prvom je semestru obvezni predmet bila anatomija, koja je počinjala općenitim opisivanjem površine i forme ljudskog tijela, te učenjem kostura. U drugom semestru studenti uče anatomiju mišića s praktičnim vježbama i crtanjem po živom modelu. Predavanja iz povijesti umjetnosti i povijesti bila su obvezna u tijeku od tri godine, iako se ispiti iz tih predmeta nisu slagali.

Krajem XIX. st. Akademija sudjeluje na mnogobrojnim natjecanjima za podizanje spomeničke plastike, koji su gotovo furiozno zahvatili čitav Beč (kipar Kaspar Zumbusch izrađuje spomenik Mariji Tereziji, Edmund Hellmer izrađuje spomenike Mozartu, Goetheu i Straußu, Hans Bitterlich izrađuje spomenike Gutenbergu i carici Elizabeti), a nakon razdoblja monumentalne izgradnje Beča nestalo je velikih narudžbi, te je nastupilo vrijeme dezorijentacije i postavljeno je pitanje u kojem pravcu treba Akademija nadalje djelovati.

Na prijelazu stoljeća najteža je situacija bila upravo na kiparskom odjelu. Odlaskom Kaspara Zumbuscha, 1901. godine, imenovan je Hans Bitterlich izvanrednim profesorom i voditeljem Opće kiparske škole, koji je na tim dužnostima od 1902. do 1910. godine, dok je Edmundu Hellmeru omogućen rad u Specijalnoj školi kiparstva.

Od nastavnog osoblja, osim često navođenih profesora Hellmera i Bitterlicha, koji u razdoblju Meštrovićeva pohađanja Bečke akademije na njoj predaju, možemo izdvojiti još docenta za povijest umjetnosti dr. Moritza Dregera, koji predaje od 1900. do 1917.

Godine 1900. Akademija je trebala novog predavača povijesti umjetnosti. Ministarstvo je predložilo Aloisa Riegla, koji je to odbio. U obzir je došao Moritz Dreger, koji je tada bio docent na Školi umjetničkog vezenja (Kunststicke-

1. Ivan Meštrović, Beč 1901. (Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb) *Ivan Meštrović, Vienna, 1901 (Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)*

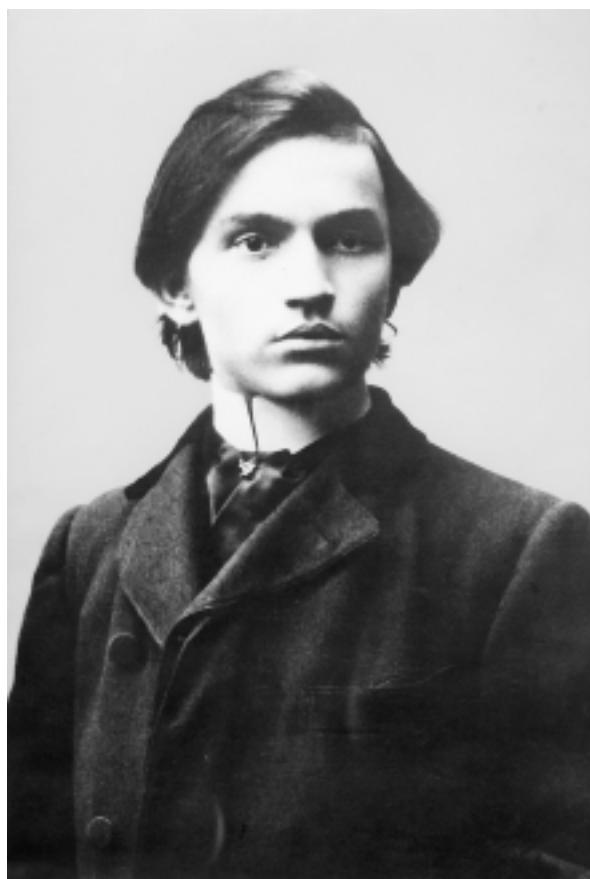
2. Ivan Meštrović, Autoportret, Beč 1901. (Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb)

Ivan Meštrović, Self-Portrait, Vienna, 1901 (Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)

3. Ivan Meštrović, Beč 1902. (Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb) *Ivan Meštrović, Vienna, 1902 (Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)*

4. Ivan Meštrović, Autoportret, Beč 1902. (Privatna zbirka, Kamnik – Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb)

Ivan Meštrović, Self-Portrait, Vienna, 1902 (Kamnik, Private Collection – Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)

1

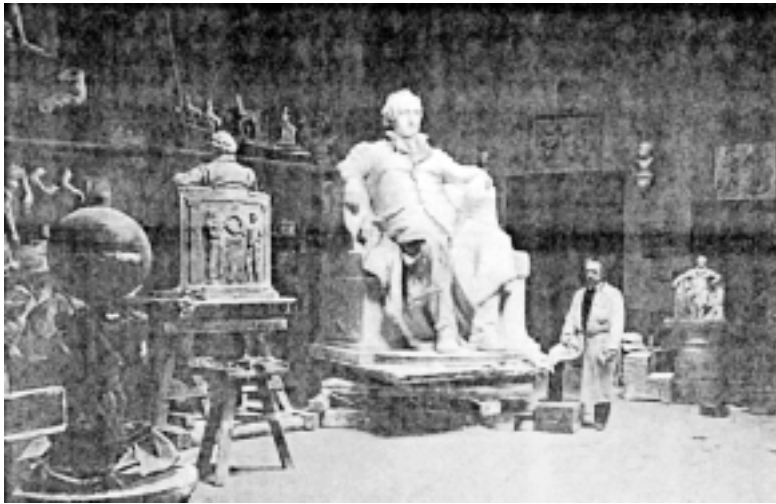
2

3

4

Edmund Hellmer u svom ateljeu (presnimka)
Edmund Hellmer in his studio (copy)

reischule) Muzeja za umjetnički obrt. Kolegij se složio s njegovim izborom, no kad je profesor 1902. god. zatražio za potrebe nastave jedan »skioptikon« (projektor), bio je odbijen. Dreger je prijetio obustavom nastave, na što je Ministarstvo dalo svoje odobrenje za nabavku aparata.⁷

Profesora opće povijesti dr. Ludwiga Rittera von Zitkowsky von Sznessova und Szochorod, koji je predavao od 1889. do 1902. godine, nasljeđuje dr. Heinrich Kretschmayr, koji tu dužnost obavlja do 1933. godine.

Perspektivu i stilove predaje slikar Ludwig Freiheit, i to od 1903. do 1911. godine. Docent za anatomiju od 1874. do 1906. godine bio je dr. Anton Ritter von Frisch, anatom. Ministarstvo nije odobrilo demonstriranje anatomije na lešu u prostorijama Akademije, pa su studenti, po grupama, pristupovali seciranju na Anatomsom institutu Sveučilišta.⁸

Godine 1897. Akademija je, saznajući vijest iz novina, zabilježila u protokol da »od sada i Beč ima Secesiju«.⁹ Iako su neki od profesora bili aktivno uključeni u njezino osnivanje – kipar Hellmer, te slikari Kasimir Pochwalsky i Hans Tichy – općenito je raspoloženje prema Secesiji bilo negativno. Kolegij je odbio zahtjeve Udruženja likovnih umjetnika Austrije – Secesije i Hagenbunda za izradu prigodnih medalja, 1902. godine, a išlo se toliko daleko da je bilo zabranjeno studentima, pod prijetnjom izbacivanja s Akademije, sudjelovanje na izložbama nezavisnih umjetnika.¹⁰ Time se potvrđuje netočnost navoda da je Meštrović već 1902. godine izlagao na Secesiji,¹¹ jer je rizik bio prevelik za mladog studenta. Takav stav Akademije se pak nije mogao dugo održati jer je među studentima bilo pitanje časti izbjegavanje konzervativnog Društva umjetnosti i posjećivanje secesijskih izložbi.¹²

Na prijelazu stoljeća Akademija se obračunavala i s nasljeđem antike. Crtež prema antici bio je do u početke XX. st. priznat kao osnova crtačke izobrazbe. Na pitanje koje je kružilo hodnicima Akademije – zašto su antički majstori stvarali tako veličanstvenu umjetnost, odgovor je bio – zato jer

nisu bili opterećeni nikakvom *antikom*, već su radili po prirodi.¹³ Stoga će se, na prijedlog profesora Hellmera, od 1904. godine uvesti obvezatno modeliranje po prirodi pri upisu na Akademiju. (Do tada se modeliralo po antičkoj bisti.)

Godine 1900. došlo je do promjena i na izložbama studentskih radova. Takve školske izložbe imaju vrlo dugu tradiciju na Bečkoj akademiji, a namjera je bila predstaviti Ministarstvu, pod čijom upravom Akademija djeluje, i ostalim zainteresiranima, recentna djela učenika i profesora, kako bi dobili što određeniju sliku o radu Akademije. Mnogobrojni su studenti, zbog povoljnih cijena, uspjeli prodati svoje radove upravo na tim izložbama. Od 1902. godine godišnje studentske izložbe otvarane su početkom srpnja u prostoru Aule Magne Akademije.¹⁴ U svim Meštrovićevim biografijama provlači se podatak da je upravo te, 1902. godine prvi put izlagao na izložbi u prostoru Akademije. Kako izložbe nisu bile katalogizirane, nije ostala u Arhivu Akademije zabilješka o Meštrovićevu izlaganju, iako je taj podatak vjerojatan jer su izložbe redovito organizirane i svim je studentima bilo omogućeno sudjelovanje.

U vezi sa studijem Ivana Meštrovića na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču pojavljuju se vrlo različiti i oprečni navodi u dosadašnjoj literaturi – monografijama. Demistifikacija je riješena uvidom u Arhiv Akademije u Beču.¹⁵

U osobnim dokumentima u Bečkoj akademiji o Meštroviću je upisano sljedeće: Pri upisu je naznačeno da ima dvije godine priprema za upis (Gewerbliche Vorbereiters Schule in Wien). Prema Statutu Akademije važećem u doba kipareva upisa bilo je potrebno završenih osam razreda gimnazije ili realke. Meštrovićevo je dotadašnje školovanje bilo poprilično oskudno, poznavajući prilike u tadašnjim Otavicama i Drnišu. Stoga je pripremna faza u Beču vrlo važna, jer je mladić, uz produblavanje talenta, naučio njemački jezik i dobio osnovno znanje iz povijesti umjetnosti, odnosno perspektive i anatomije. Meštrovića za upis na Akademiju prip-

Klasa prof. Ohmanna na Bečkoj akademiji, 1905. Meštrović je drugi slijeva (Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb)
Prof. Ohmann's class at the Viennese Academy, 1905. Meštrović is second on the left (Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)

rema nastavnik u mirovini Škole primijenjene umjetnosti Otto König, koji je već imao iskustva s đacima iz Hrvatske jer je u svojoj klasi na *Kunstgewerbeschule* imao Roberta Frangeša Mihanovića.¹⁶

U *Londonskoj monografiji*,¹⁷ napisanoj uglavnom prema sjećanju Ivana Meštrovića, nalazimo pojedinosti iz tog razdoblja. Tako se kipar sjeća da po povratku s ljetnih praznika, koje je proveo u Otavicama, više nije susreo Otta Königa. U svom prvom bečkom razdoblju Meštrović je stanovao kod obitelji Sykora, koja će ga potom odvesti na Akademiju. Tadašnjem rektoru (u razdoblju 1901.–1903.), kiparu Edmundu Hellmeru, dopast će se Meštrovićevi radovi.

U Arhivu Akademije zabilježen je potom upis Ivana Meštrovića Gabrilovića s adresom: *Wien, 12, Neubaugürtel 40*, školske godine 1901./1902.

S iznimkama, koje si je dopuštao kolegij Akademije, te vjerojatno zbog izuzetnog zanimanja profesora Hellmera za novog studenta, Meštrović prvu godinu pohađa u njegovoj Majstorskoj školi,¹⁸ *Gast in der Meisterschule*, kako je točno navedeno u spisu.

Školske godine 1902./1903. postaje redovni student na Općoj kiparskoj školi, *Allgemeine Bildhauerschule*, kod prof. Hellmera. Naredne školske godine, 1903./1904., upisan je kao redovni student Opće kiparske škole, s opaskom da je sve apsolvirao kod prof. Bitterlicha.

Zaključeno je da je Meštrović sve apsolvirao 1904. godine. Time je Meštrović završio propisane tri godine studija kiparstva na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču.

Nagađanja oko Meštrovićeve diplome razriješena su u razgovoru s voditeljem Arhiva. Činjenica je da Meštroviću doista nije izdana diploma Akademije.

Akademija je zahtijevala prethodno završenu gimnaziju ili realku, kako bi školovanje bilo potpuno. Slučajevima iznimnih talenata, kakvim je Meštrović bio prepoznat, omogućen je studij, ali ne i stjecanje akademske titule. Time možemo okončati nagađanja koja se pojavljuju u dosadašnjim Meštrovićevim biografijama o »nasilnom napuštanju Akademije jer je znao više nego što su mu tamo pružali«, te radi »neslaganja s konzervativnim profesorom Bitterlichom«. Tim

Ruža, Ivan Meštrović i njegov brat Petar u bečkom ateljeu, 1906. U pozadini skulptura *Pjesnik* (Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb)

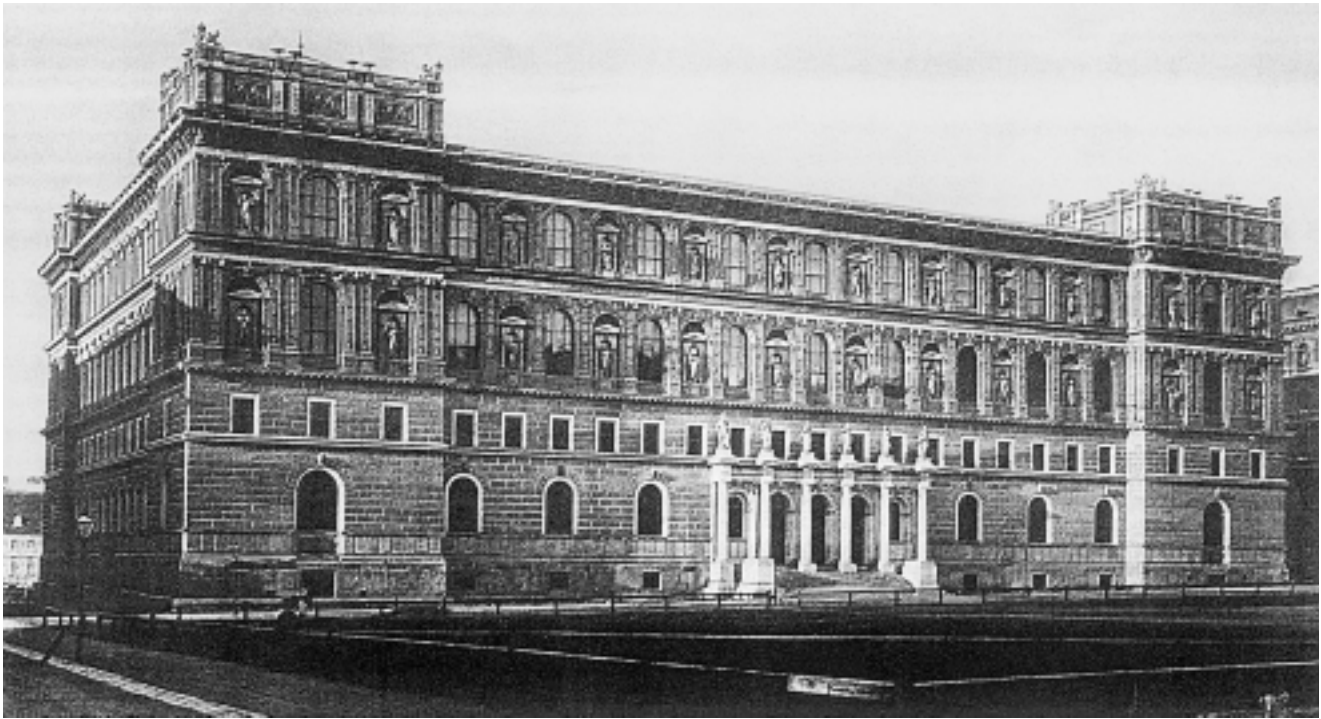
Ruža, Ivan Meštrović and his brother Petar in his Viennese studio, 1906. The Poet sculpture in the background (Ivan Meštrović Foundation, Zagreb)

više, Meštrović ostaje još naredna četiri semestra u krugu Akademije, i to na studiju arhitekture!

Kipari koji su to isto vrijeme studirali na Akademiji kod Hellmera i Bitterlicha te izlagali na izložbama Hagenbunda i Secesije u Beču još su Anton Hanak, Josef Müllner i Hugo Kühnelt, koje su već onodobni kritičari svrstavali u »Hellmerove đake«.

Edmund Hellmer, kipar i profesor na Akademiji u Beču

Zasigurno je prvi najsnažniji dojam na mladog Meštrovića u njegovim bečkim počecima ostavio kipar Edmund Hellmer, čijom je zaslugom i primljen na Akademiju. Kako se u dosadašnjim prikazima Meštrovićeva školovanja na Akademiji u Beču to razdoblje uglavnom preskače ili svodi na već dobro

Zgrada Akademije likovnih umjetnosti u Beču (presnimka)
Art Academy building in Vienna (copy)

poznate klišeje o Meštrovićevoj borbi »protiv akademskog shvaćanja i doktrina profesora na Umjetničkoj akademiji«,¹⁹ namjera mi je osvijetliti ličnost Edmunda Hellmera i preko njegova djela i angažiranosti kao predavača na Akademiji naznačiti mogućnost pozitivnog djelovanja na Meštrovića.

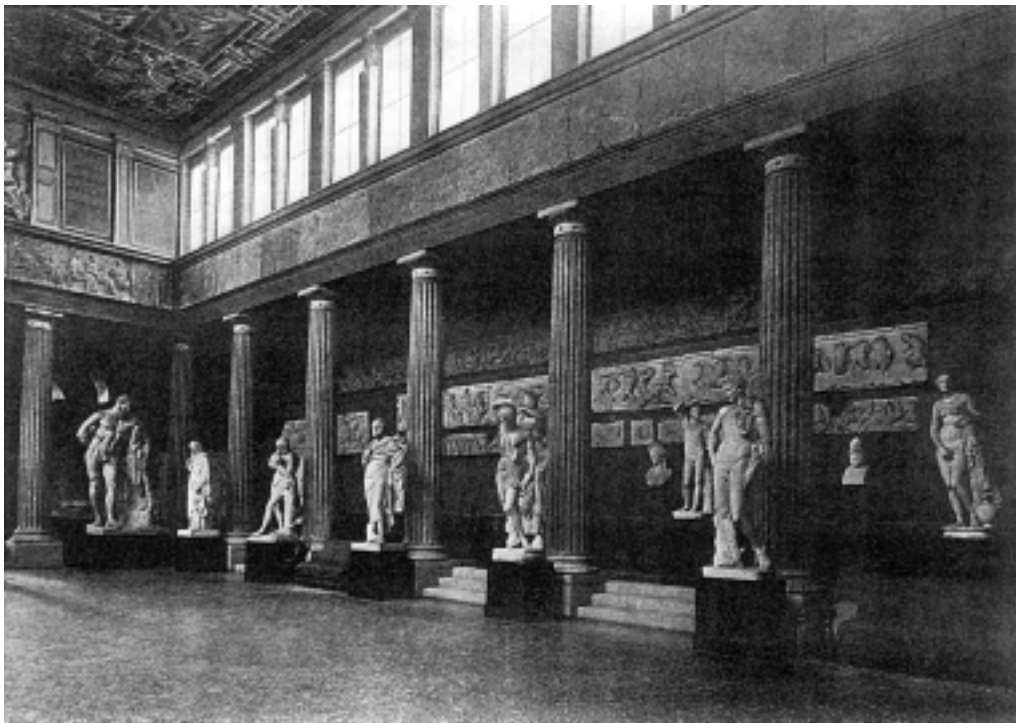
Edmund Hellmer bio je profesor na Općoj kiparskoj školi od 1879. do 1902. godine, od 1885. voditelj Specijalne škole kiparstva u ateljeu na Prateru, a od 1901. do 1922. voditelj Sistematizirane specijalne škole. U dvogodišnjem mandatu, od 1901. do 1903. bio je i rektor. Godine 1900. sastavio je brošuru o prijedlogu reforme nastave na kiparskom odjelu, koju je prosljedio ministru školstva, von Hartelu.²⁰

Jedan od Hellmerovih zahtjeva bio je da studenti kiparstva, osim modeliranja u glini i lijevanja u gipsu, trebaju klesati u kamenu i lijevati u bronci, kako bi što uspješnije savladali sve kiparske tehnike. U svom ateljeu na Prateru Hellmer je na svoju ruku počeo obučavati klesanje u kamenu. Kad je atelje 1902. godine posjetio ministar von Hartel, bio je iznenađen rezultatom, te je odmah odobrio potrebna sredstava i dogovorio pojedinosti organiziranja nastave. Hellmer je, osim nabavke potrebnog alata i kamena, zahtijevao i jednog asistenta. Tako je na mjesto asistenta Hellmerove Specijalne škole za kiparstvo u kamenu postavljen August Bianchi, koji tu dužnost obavlja od 1903. do 1926. godine.²¹

Edmund Hellmer se uz svoje umjetničko stvaralaštvo predano posvetio i pedagoškom radu, unoseći mnoge novine u studij kiparstva i bio je omiljen kod svojih studenata.²²

Napisao je jedan od najznačajnijih udžbenika kiparstva, *Lehrjahre der Plastik*, koji je svoje izdanje doživio u Beču 1900. godine. Ponajprije je bio namijenjen njegovim studentima i Bečkoj akademiji, ali se ubrzo proširio izvan granica Austrije. Hellmer je u svom kiparskom priručniku prvi otvoreno progovorio da je »kiparstvo današnjice isprazno jer i umjetnicima i publici nedostaje osjećaj za plastičnost (plastische Empfinden), i jer gotovo nijedan kipar ne komponira iz materijala, niti jedan ne radi na svom materijalu.«²³ Svojom kritikom izobrazbe kipara na umjetničkim akademijama i krizi skulpturalne forme u razdoblju oko 1900. progovorio je upravo Meštrovićev profesor Hellmer, što je dosada bilo manje znano. Hellmer je zahtijevao reorganizaciju kiparskih odjela na akademijama. Pritom naglašava važnost modeliranja i klesanja i traži jednak broj nastavnih sati za oba kiparska postupka. Kritizira isključivo rad u štukaturi i gipsu, pri čemu je »najgore kad se tkanina namače u gips i potom modelira draperija«. Za Hellmera, »to nisu kipari, nego štukateri i dekorateri, koji skulpturu podređuju isključivo iluzionističkim tendencijama slikarskog ili kao dekoraciju pozadinskoj arhitekturi. Oni ne zavređuju naziv kipari. Škole kiparstva trebaju postati radionice za modeliranje, klesanje, lijevanje u bronci, cizeliranje i kemijski laboratoriji. Tek onaj umjetnik koji savlada sve kiparske tehnike može samostalno stvarati.«²⁴

Uz Hildebrandovu knjigu *Problem forme u likovnoj umjetnosti*,²⁵ Hellmerovu knjigu možemo smatrati najvažnijim teorijsko-praktičnim napisom o skulpturi na prijelazu stoljeća.²⁶

Aula Akademije (presnimka)
Academy Assembly Hall (copy)

Hellmer je bio priznati umjetnik i jedan od rijetkih austrijskih kipara svoga doba koji je stekao međunarodni ugled. Iako je njegovo stvaralaštvo duboko ukorijenjeno u estetiku XIX. st., sam je postao svjestan promjena koje se na području skulpture na prijelazu stoljeća moraju dogoditi, što je potvrdio svojim angažiranjem u promjeni nastave na Akademiji i aktivnim sudjelovanjem na izložbama Secesije, čiji je redovni član od njezinog osnutka.

Hellmerove skulpture karakterizira osjećaj za prikazanu scenu, odnosno literariziranje prikazanog. Figure su tako međusobno povezane da tvore određenu »scenu«, a nisu »ukalupljene« u strogo određenom trenutku. Ta životnost, narativnost prikazanog zamjećuje se na spomeniku J. E. Schindleru i Straußu, u bečkom gradskom parku, te spomeniku carici Elizabeti u Salzburgu.

Dobro poznavanje kiparskih tehnika i materijala, kao temelja svakom umjetničkom stvaralaštvu, a koje je bilo i odrednica Hellmerove kiparske škole, svakako je jedna od najvažnijih poputbina što ih je u Beču dobio mladi Meštrović, a sklonost narativnosti prikazane scene očitovat će se u mnogim njegovim ranim radovima, *Poljubac smrti* (1902.), *Na grobu mrtvih ideala* (1903.), *Pjesnik* (1903.), *Žrtva nevinosti* (1903.), *Timor Dei* (1904.), *Majčina briga* (1904.), *Djevojčica koja pjeva* (1905.), *Zdenac života* (1906.) i dr.

»I dok je Škola primijenjene umjetnosti već suradnjom sa secesionistima bila na putu novog učenja koje oslobađa umjetničku kreativnost, Akademija je još bila uporištem histori-

cističke umjetničke doktrine. Učenje na historijskom originalu i često mukotrpno crtanje, kopiranje po gipsanom odljevu antičke glave, određivalo je nadalje metodu nastave.«²⁷

Hellmer je kao likovni pedagog na prijelazu stoljeća bio otvoren novom dobu i nije propisivao »akademiziranje«, nego je motivirao svoje studente u traženju novih skulpturalnih mogućnosti. Umjesto kopiranja historijskih predložaka, koje je sputavalo autonomnu umjetničku kreativnost, Hellmer je uvodio praktičnu reformu nastave i crtanje i modeliranje po prirodi.

Hellmerova je zasluga da je Meštrović prepoznat kao jedna od najjačih umjetničkih osobnosti među studentima, jer je već kao dvadesetogodišnjak dokazao talenat i stvaralačku volju. Meštrovićev je rad Hellmer zasigurno pratio sa zanimanjem, pa možemo pretpostaviti da je upravo njegovom zaslugom Meštrović tako brzo prihvaćen u krugu secesionista i drugih nezavisnih umjetničkih udruženja u Beču.

Iz pisma Meštrovića Isi Kršnjavom, poslanom iz Beča, datiranom 21. VI. 1904., možemo također nazrijeti pozitivan odnos Hellmera i njegova studenta. Kršnjavi i Meštrović dopisuju se u vezi s motivima iz Dantea koje bi Meštrović trebao obraditi, te mu odgovara »(...) Glede one kompozicije iz Dantea Vi ste baš najljepše a i najpogodniji naslov za mene izabrali. Ja ću se ali još s vama o tome porazgovarati prije nego počmem. Ja držim da bi mi Hellmer u tomu puno savjetovati mogao kao i Vi Presvetli (...).«²⁸

Škola Otta Wagnera i Meštrovićev studij arhitekture

Osim ateljerskog rada, Akademija je tradicionalno poticala međusobni kontakt svih svojih odsjeka. Povezivanje triju umjetnosti stajalo je već u programu osnivača Akademije Petera Strudla, ali tada na principu baroknog *Gesamtkunstwerka*. Studij arhitekture od početka je vezan uz Akademiju, a na tom je odsjeku upis zahtijevao položenih osam godina gimnazije i apsolviranje visoke politehničke škole. Tako su studenti na početku studija već navršili u prosjeku 22–23 godine, kada su na mnogim drugim fakultetima već diplomirali.²⁹ To je ponekad bio razlogom što odsjek nije bio dokraja popunjen. Ipak, usprkos mnogim nastojanjima, arhitektura se nije odvojila od Akademije i zadržala je visoku razinu nastave zahvaljujući kvalitetnim predavačima.

Dugogodišnje odbijanje Gustava Klimta od strane Ministarstva školstva da preuzme katedru historijskog slikarstva i tako izravno sprečavanje prodora secesijskih utjecaja i težnji, ipak se nije moglo u potpunosti održati, jer novo doba, njegove ideje i potrebe, najbolje će doći do izražaja u Školi Otta Wagnera, koja je djelovala od 1894. do 1912. godine u okviru bečke umjetničke Akademije.

Kada je Otto Wagner 1894. pozvan kao nasljednik Karla Hasenauera, očekivao se nastavak tada već pedesetak godina uvriježenih normi, iz kojih su proizašle dvije škole arhitekture – Wagnerova je nadalje trebala prenositi znanje o renesansnoj arhitekturi, dok se druga, von Luntzova, bavila srednjovjekovnim graditeljstvom. Početno predavanje, koje je Otto Wagner održao pod naslovom *Moderna arhitektura*, a koje je potom publicirano u Berlinu, bilo je »grom iz vedra neba«, ne toliko za studente, koliko za akademske i stručne krugove, koji su već tridesetak godina zadovoljno gradili bečku Ringstraße.

Kroz Wagnerovu školu tijekom dvadeset godina njezina postojanja prošao je 191 student, što znači prosječno osmorica godišnje. Wagner je svoje studente odabirao na temelju razgovora s kandidatom. Nacionalni je sastav bio vrlo šarolik, iako se ne zna da li je Wagner toga bio i svjestan. U svakom slučaju, do I. svjetskog rata, u svakom važnijem gradu Monarhije djelovao je jedan od Wagnerovih đaka.

Kroničar Secesije, Ludwig Hevesi, u svojim zabilješkama *Osam godina Secesije*³⁰ navodi podatak da se godišnje dvjestotinjak kandidata prijavljivalo za upis na tu školu. Podatak je vjerojatno pretjeran, ali je činjenica da su značenje i utjecaj Wagnerove škole već suvremenici bili dobro poznati.

U knjizi Marca Pozzetta *Škola Otta Wagnera*³¹ objavljeni su podaci istraživanja na Akademiji o polaznicima Wagnerove škole, među kojima se ne spominje Ivan Meštrović. Mislim da se svrstavanjem Meštrovića u Wagnerovu školu u dosadašnjim publikacijama³² ponajprije željelo dobiti na »zvučnosti«, iako za to nije bilo dokumentacijske podloge.

Meštrović i Wagner zasigurno su se poznavali, o čemu svjedoči i osobni Wagnerov dar kiparu, štampana mapa Wagnerovih projekata i rukom ispisana posveta:³³

*Dem Meister Ivan Mestrovic, dem treuen Mitkämpfer,
im aufrichtiger Wertschätzung, der Autor*³⁴

Kretanje u krugu secesionista, vjerojatno posredovanje Wagnerova đaka i postavljača mnogobrojnih secesijskih izložbi, slovenskog arhitekta J. Plečnika, Wagnerov „dobar glas“ među studentima kao pristupačnog i uvijek raspoložnog za stručne debate, te dopuštanje Akademije da studenti jednog odsjeka kao gosti posjećuju druge – zasigurno su otvorale mogućnosti obostranih susreta. Stoga, Meštrović je samo indirektno i Wagnerov đak, koji je poprimio interes za modernu arhitekturu i povezivanje arhitekture i skulpturalne dekoracije.

Škola arhitekta Friedricha Ohmanna pri Akademiji u Beču

Utjecajem Wagnerove škole mijenjala se cjelokupna klima Bečke akademije. Dvije tradicionalne škole arhitekture – renesansna, koja je već ukinuta dolaskom Wagnera, i Luntzova, gotička – u potpunosti se priklanjaju novim strujama.

Reforma Luntzove škole nastupila je njegovom smrću, 1903. godine. Kratko ga vrijeme nasljeđuje arhitekt Castelliz, no, nakon mnogobrojnih sjednica, Kolegij u srpnju 1904. zaključuje da nastavak takve specijalizirane škole za srednjovjekovnu arhitekturu više ne doprinosi potrebama Akademije. Vjera u apsolutnu dominaciju povijesnih stilova, naročito gotike kao dominantnog stila sakralne arhitekture, na zalazu je, a Akademija ne osjeća potrebu za školovanjem restauratora srednjovjekovnih građevina. Novi smisao te škole je obučavanje nove generacije arhitekata, u skladu s novim potrebama i novim duhom vremena, a ne uklopljenih u konvencionalne, preživjele forme.

Većina se složila s pozivom profesoru Friedrichu Ohmannu, predavaču na Školi umjetničkog obrta u Pragu, što je on i prihvatio. U listopadu 1904. godine Ohmannov je izbor potvrdio i car, i tako je stvorena još jedna jaka katedra moderne arhitekture na Bečkoj akademiji.³⁵

U knjizi studenata Akademije upisano je da je Meštrović pohađao četiri semestra kod prof. Ohmanna na Školi arhitekture, i to školske godine 1904./1905. i 1905./1906., što znači da je bio među prvim studentima kojima je Ohmann predavao. Kontinuirano je bio upisan na Akademiji od 1901. do 1906. godine, apsolvirao je tri propisane godine kiparstva i dvije arhitekture.³⁶

Diplomu na Odjelu arhitekture nije mogao dobiti iz istih razloga koji su navedeni i za kiparstvo. Zanimljivo je uočiti želju za novim znanjem kod mladog Meštrovića, koji upravo u tom razdoblju stvara svoja rana remek-djela (*Zdenac života*), aktivno sudjeluje na izložbama Secesije i Hagenbunda i već dobiva mnogobrojne narudžbe, koje mu pomažu u oskudnoj novčanoj situaciji u kojoj se nalazio gotovo sve vrijeme studiranja.

Princip Ohmannove arhitekture karakterizira sukladno povezivanje klasicističkog stila s modernim tendencijama i formi Wagnerove škole. Veza Meštrovića i Ohmanna nastavit će se i po kiparevu odlasku iz Beča, a Meštrović je zasigurno pridonio izboru Ohmannova projekta za gradnju splitskog Arheološkog muzeja.³⁷

Traženje osobnog stila, ideja i formi približava mladog Meštrovića u prvoj fazi (1902.–1904.) poglavito secesijskom romantizmu i simbolizmu. Nakon prvog susreta s Rodinovim skulpturama na IX. izložbi Secesije (1901.), te na XVI. izložbi (1903.), može se govoriti i o neposrednoj recepciji, koja nastupa prilično naglo. Otklon od tradicionalne sheme akademskog klasicističkog načina prema novim stilskim principima može se u toj ranoj fazi najbolje uočiti na autoportretima iz 1901. i 1902. (sl. 2 i 4). »Autoportret« iz 1901. godine jedno je od rijetkih sačuvanih djela iz zadanog djelokruga Akademije. Meštrovićeve radove iz ranog razdoblja uglavnom poznajemo na temelju reprodukcija iz kataloga secesijskih izložbi i umjetničkih časopisa njemačkoga govornog

područja u kojima su objavljivane kritike secesijskih izložbi (*Die Kunst für Alle, München; Deutsche Kunst und Dekoration, Darmstadt; Erdgeist, Beč*). To su radovi koje Meštrović stvara izvan zadanog programa na Akademiji, ponajviše gipsani odljevi, jer mladi kipar u oskudici nije mogao lijevati u skupoj bronci ili klesati u mramoru.

Gliptoteka bečke Akademije likovnih umjetnosti u svojoj zbirci posjeduje dva Meštrovićeva djela koja su nabavljena kasnijih godina. To su reljef *Prva ljubav (Erste Liebe, Inv. br. 1443, gips, 7,2 x 12 cm, nedatirano rano razdoblje)*, te *Autoportret (Inv. br. 1436, bronca, v. 48 cm, odljev Autoportreta iz 1932.)*. Nekoliko neatribuiranih radova koji se pripisuju Meštroviću još čekaju stručnu obradu.

Predavači na Akademiji u vrijeme Meštrovićevog studiranja

Opća kiparska škola (Allgemeine Bildhauer Schule)

Profesori:

Edmund Hellmer
1879.–1902.

(Asistent: Leopold Schrödl,
1894.–1908.)

Hans Bitterlich
1902.–1910.

Specijalna kiparska škola (Spezialschule für Bildhauerei)

Kaspar Zumbusch
1872.–1901.

Karl Kundmann
1873.–1909.

Edmund Hellmer
1902.–1918.

(Asistent: August Bianchi,
1903.–1918.)

Specijalne Škole arhitekture (Spezialschulen für Architektur)

Otto Wagner
1894.–1912.

Victor Luntz
1891.–1903.

Friedrich Ohmann
1904.–1918.

Bilješke

- 1
Grada za bibliografiju Ivana Meštrovića od 1899. do 1993., Fundacija Ivana Meštrovića i Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb 1993.
- 2
A. Kuhn, *Die neue Plastik, von 1800 bis zur Gegenwart*, 2. izdanje, München 1922., str. 74.
- 3
W. Wagner, *Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in Wien*, Beč 1967., str. 101.
- 4
Isto, str. 217.
- 5
Isto, str. 140.
- 6
Isto, str. 225.
- 7
Isto, str. 264.
- 8
Isto, str. 264.
- 9
Isto, str. 260.
- 10
Isto, str. 261.
- 11
Katalog izložbe u povodu 100-godišnjice Meštrovićeva rođenja, Muzejski prostor, Zagreb 1983.
- 12
W. Grzimek, *Deutsche Bildhauer der zwanzigsten Jahrhunderts, Leben, Schulen, Wirkungen*, München 1969.
- 13
Isto kao 3, str. 226.
- 14
Isto, str. 268.
- 15
Podaci dobiveni od prof. Ferdinanda Gutschija, voditelja Arhiva Akademije likovnih umjetnosti u Beču, u ožujku 1998., a temelje se na knjigama učenika koje su pohranjene u Arhivu.
- 16
»Frangeš je nakon tri godine kod prof. Kühnea nastavio svoj studij kod prof. Otona Königa, koji je imao kiparstvo (Fachschule für Bildhauerei) i koji je ubrzo prepoznao kvalitete novog đaka i njegove sposobnosti određivši mu kao *primus inter pares* da izabire modele i daje im poze.« O tome: **Z. Marković**, *Frangeš Mihanović. Biografija kao kulturno-historijska slika jedne epohe hrvatske povijesti*, JAZU, Zagreb 1954., str. 31.
- 17
A Monograph, London 1919.
- 18
Meisterschule i *Spezialschule* su sinonimi (Spezialschule – manchmal auch weniger sinngemäß Meisterschule genannt, v. **W. Wagner**, *Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in Wien*, 1967.)
- 19
D. Kečkemet, *Predgovor katalogu u povodu 100. godišnjice Meštrovićevog rođenja*, Muzejski prostor, Zagreb 1983.
- 20
Isto kao 3., str. 258.
- 21
Isto, str. 285.
- 22
E. R. Edmund Hellmer als Künstler und Erzieher. Die Kunst für Alle, München, XXIII. 7. 1. 1908.
- 23
E. Hellmer, *Lehrjahre der Plastik*, Wien 1900.
- 24
G. Habich, *Lehrjahre der Plastik. Die Kunst für Alle*, München, XV. 18. 1900. (Osvrt na Hellmerovu ulogu)
- 25
A. Hildebrand, *Das Problem der Form in der bildenden Künste*, Straßburg 1897.
- 26
Čak i Eduard Trier u knjizi *Bildhauertheorien im 20. Jahrhundert*, Berlin 1971., naznačuje da se nakon Hildebrandove knjige gotovo cijelo jedno stoljeće nije objavilo niti jedno značajnije djelo o teoriji i estetici kiparstva.
- 27
G. Fliedel, *Gustav Klimt, 1862–1918*, Köln 1989., str. 33.
- 28
Za ovaj podatak zahvalnost dugujem Ljiljani Čerini, višem kustosu Fundacije Ivana Meštrovića, Atelje Meštrović.
- 29
Isto kao 3, str. 181.
- 30
L. Hevesi, *Acht Jahre Secession (März 1897 – Juni 1905), Kritik-Polemik-Chronik*. Wien 1906. (reprint 1984.)
- 31
M. Pozzetto, *Die Schule Otto Wagners*. Deutsche Ausgabe, Wien 1980.
- 32
Katalog u povodu 100. godišnjice Meštrovićeva rođenja, Muzejski prostor, Zagreb 1983. str. 15.
- 33
Mapa se kao kipareva ostavština danas čuva u Fundaciji Ivana Meštrovića u Zagrebu. O utjecaju Wagnerove arhitekture na Meštrovića vidi u: **A. Deanović**, *Meštrovićevi prostori*, Rad JAZU, Razred za likovne umjetnosti, knjiga 423., Zagreb 1986.
- 34
Prijevod posvete: »Majstoru Ivanu Meštroviću, s iskrenim vrednovanjem stvaralaštva vjernog suborca, autor«
- 35
Isto kao 3, str. 260.
- 36
U dosadašnjim biografskim podacima objavljenim u monografijama i katalozima navode se nepotpuni i krivi podaci u vezi s Meštrovićevim studijama na Akademiji u Beču. Za navedene podatke zahvalnost dugujem Arhivu Akademije i njezinu voditeljju, gospodinu Gutschiju.
- 37
Zajedno s Augustom Kirsteinom projektirao je zgradu Arheološkog muzeja u Splitu (1912.–1914.) Likovna enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb 1987.

Summary

Irena Kraševac

Ivan Meštrović – Early Period. A Contribution to the Research of the Sculptor's School Years in Vienna

Recent research in the Sezession Archives and the Art Academy Archives in Vienna brought new insight about Meštrović's »Viennese years«. Incorrect reports appearing in previous monographs and catalogues containing the sculptor's biography have been corrected and supplemented. Previous writings about the artist who »violently left the Academy because he knew more than they offered him there« and due to »disagreement with the conservative professors«, are radically changed, because facts prove that Ivan Meštrović completed the required three-year sculpture course, and then also two years of architecture course at the Viennese Academy,

and that he was a registered student from 1901 until 1906. It is also implied that Professor Edmund Hellmer might have positively influenced the young student, through his involvement as an art teacher and reformer of the Sculpture Department in accordance with the new tendencies. Meštrović attended the architecture course under Friedrich Ohmann, in the first generation of his students at the Viennese Academy, and he could have been Otto Wagner's pupil only indirectly, because there is no record of his enrolment in Wagner's school.